

Esperanzas, incertezas e o peso da realidade: Dinámicas contraditorias para a Primavera Árabe

Description

“Pecamos de optimistas. La victoria de islamistas en Túnez y Egipto demuestra la irresponsabilidad y el exceso de optimismo por el deseo de ver revoluciones laicas”.

Gustavo de Arístegui, diplomático e ex deputado do Partido Popular.

A frase que abre esta análise non reflicte, necesariamente, unha radiografía global e certa sobre a imprevisible dinámica de cambios que actualmente acontece no mundo árabe. Obviamente, as “revolucións” que durante o 2011 aconteceron dende Tunisia ata Iemen marcan unha ruptura clara cunha cultura política imperante, alterando un mapa xeopolítico no que o escritor Juan Goytisolo non dubidou en cualificar como que, no mundo árabe, *“ya nada será como antes”*.

Non obstante, a perspectiva 2012 obriga a considerar o peso da realidade nas ata aparentemente anquilosadas sociedades árabes, así como nas súas relacións con Occidente e, incluso, sobre o momento que vive o propio Estado de Israel. Mentres o Magreb busca transformar, baixo diversas dinámicas, o seu sistema político a través dunha maior participación social (parcialmente “domesticada” nos casos de Marrocos e Alxeria), a mecánica bélica segue a alterar o panorama no Mashrek, en especial ante a perspectiva dunha operación militar entre Israel e Irán e o cruento conflito interno en Siria.

Dende o exterior, a *Primavera árabe* certificou o fracaso occidental á hora de identificar unha relación fluída cun mundo árabe que demanda a súa lexítima modernización política e cultural. A perpetuación do apoio occidental cara as autocracias de Ben Alí en Tunisia ou Mubarak en Exipto deu paso a unha revolución popular que está dando paso ao fortalecemento dos movementos islamitas, “satanizados” e perseguidos polos aliados occidentais dentro do mundo árabe pero que, ao mesmo tempo, eríxense agora como os únicos actores con capacidade de mobilización social e política para vertebrar uns cambios a todas luces inevitables.

Un escenario que, como ilustra a declaración anteriormente citada por De Arístegui, revela a cada vez mais evidente escasa capacidade de visión occidental no mundo árabe actual e a súa decepción por ver substituídos os seus antigos e autócratas aliados (Ben Alí, Mubarak) con novos actores politicamente incómodos pero cuxa lexitimidade se fortalece a través de procesos democráticos. Con isto, Occidente afianza dos seus contrastes amparando o inmovilismo con trazos de represión política en nas “petromonarquías” do Golfo Pérsico e Marrocos, tanto como dilúe calquera posibilidade de intervención en Siria a diferenza do sucedido en Libia. Así, EUA e Europa revelan esa miopía política amparada por un “dobre raseiro” que, a todas luces, ilustra o seu fracaso no mundo árabe.

Por tanto, a incomodidade occidental ante a *Primavera árabe* explícase pola súa falta de previsibilidade e de incapacidade para vertebrar unha política global de achegamento equitativo cara un mundo árabe cambiante. Esta nova realidade obrigará a Occidente a revisar o seu discurso e os seus postulados tradicionais, en especial no relativo á relación entre Islam e Democracia, factor clave para explicar o que actualmente está sucedendo dende o Magreb ata o Golfo Pérsico.

Democracia en medio de contrastes

Como explican Ignacio Gutiérrez de Terán e Ignacio Álvarez-Ossorio no seu balance das revoltas árabes(1), o “*malestar árabe*” ten múltiples facianas non só explicadas pola perpetuación de réximes autocráticos con escasa apertura política senón por un “*agudo deterioro económico*” rexistrado nas derradeiras décadas. Isto derivase ante a incapacidade estatal

para responder ás demandas socioeconómicas emanadas do *boom* demográfico (con especial atención en materia de inserción laboral)⁽²⁾ nunhas sociedades identificadas pola elevada preponderancia dunha mocidade “modernizada” no aspecto cibernético pero “atomizada” en canto as súas perspectivas e demandas políticas, culturais e socioeconómicas.

Esta radiografía explica, a grandes resgos, o porqué do espallamento das revoltas árabes. Outros autores⁽³⁾ exemplifican a actual revolución árabe con procesos históricos similares de rebelión popular como os acontecidos na Europa reaccionaria de 1848 ou trala caída dos “socialismos reais” de 1989. Contestando e desfazendo a tradicional e preponderante visión occidental sobre o aparente inmovilismo da “rúa árabe”, a *Primavera* de 2011 activou unha histórica rebelión popular contra unha estrutura política anquilosada e inmóbil e un sistema económico imperante durante décadas, e que afondou as desigualdades sociais.

Desde o punto de vista do poder, a *Primavera* árabe xa cobrou catro vítimas políticas, traducidas nas caídas presidenciais de Ben Alí en Tunisia, Hosni Mubarak en Exipto, Muammar al Gadafi en Libia (cobrando incluso a súa propia vida) e Abdullah Saleh en Iemen. A atención actualmente está enfocada en observar ata qué punto é posible que o presidente sirio Bashar al Asad sega o mesmo camiño. A cambio, as eleccións lexislativas de novembro pasado en Tunisia e o prolongado proceso electoral constituínte que actualmente se observa en Exipto, ilustra o ascenso electoral e político dun actor ata agora marxinalizado da escena política árabe, como son os casos dos movementos islamitas, nestes casos o tunisiano partido Ennahda (Renacemento), a influente Irmandade Musulmá exipcia, con conexións noutros países árabes, e o improvisado movemento exipcio Al-Nour, de tendencia mais radical e salafista.

Non obstante, acontecen importantes diferenzas e retos en cada caso. Tunisia, o berce da *Primavera* árabe de 2011, amplía un importante proceso de transición democrática post-Ben Alí co total concurso das elites e da institucionalidade estatal, se ben persisten incertezas e temores ante o programa político do movemento Ennahda, en especial en materia relixiosa e de xénero. En todo caso, a sociedade tunisiana está amosando un exemplar proceso de transición que debe servir de referencia para o resto do mundo árabe e para Occidente.

Pola súa banda, o prolongado proceso electoral exipcio, non exento de certos rebotes de violencia sectaria política e confesional, caracteriza os temores sobre unha radicalización destas revoltas e transicións. Tradicional líder do mundo árabe e irrestrito aliado xeopolítico e militar de Occidente e Israel, o Exipto post-Mubarak da conta dun escenario onde o preponderante “pretorianismo” militar emanado da república “nasserista” laica e panarabista, contrasta co avance electoral e político dunha Irmandade Musulmá que tenta ascender socialmente como un partido moderno e progresista, similar ao Partido da Xustiza e do Desenvolvemento (AKP) actualmente gobernante en Turquía. Por tanto, un tenso pulso enfocado na configuración dun novo modelo político e constitucional no que igualmente intervén diversos actores laicos que xa tiveron un papel clave na caída de Mubarak en febreiro de 2011.

Precisamente, a referencia do AKP turco ilustra a tentativa de confeccionar cambios na xeopolítica rexional a través dun improvisado e non menos incerto achegamento turco-exipcio, incluso con perspectivas económicas e militares, que ironicamente intensifica o illamento de Israel dentro do novo mundo árabe, radiografía tamén ampliada de cara a EUA e Europa. O exemplo do “islamismo democrático e laico” do AKP turco permite igualmente expandirse dentro dos movementos islamitas no Magreb e no Mashrek, perspectiva que identifica porqué Turquía semella ser un actor clave na nova xeopolítica rexional e un beneficiado indirecto da *Primavera* árabe.

A dinámica de cambios en Tunisia e Exipto contrasta co inmovilismo das elites de Marrocos e Alxeria, aínda que este último país celebrará eleccións lexislativas en abril próximo que poden consolidar aos movementos islamitas locais, acabando coa hexemonía da Fronte de Liberación Nacional. Pola súa banda, a cosmética reforma constitucional marroquí lexitimada a través dun referendo popular celebrado en xullo pasado atomiza calquera dinámica de cambios que supuxeran unha contestación popular contra a autoridade monárquica alauíta, a pesar de que o islamita Partido da Xustiza e do Desenvolvemento gañou en novembro pasado, por maioría simple, as eleccións lexislativas.

Deste modo, o cosmético e “gatopardiano” reformismo marroquí constitúese na referencia clave para outras monarquías árabes como Xordania, Arabia Saudita, Bahrein, Kuwait e Emiratos Árabes Unidos, temerosos do espallamento da rebelión popular en escenarios importantes para os intereses enerxéticos e comerciais occidentais. Este reformismo inmovilista con trazos de atroz represión oficial, como acontecera en Bahrein en febreiro de 2011 con apoio militar saudita e tacitamente occidental, serviría de efecto aleccionador ante calquera demanda de democratización nesas sociedades.

Pola súa banda, os movementos islamitas afrontarán un necesario debate público e plural sobre a relación entre Islam e Democracia, principalmente pola persistencia de actores laicos igualmente importantes a pesar de que as urnas reflectan a preferencia electoral polos movementos islamitas. Aquí é onde a referencia do AKP turco ampliado nos diversos contextos

nacionais, será un elemento a tomar en conta. Pero como sucede ante calquera transición política, os cambios poden traer escenarios de incerteza e volatilidade, un aspecto preocupante en sociedades con escasa cultura política progresista, con fortes desigualdades socioeconómicas e de xénero. Por iso, o pulso entre o laicismo, Islam e democracia seguirá sendo a clave que identifique cara onde vai o novo mundo árabe.

Cambios cun trasfondo de conflitos e guerras

En marzo de 2011, trala aceptación por parte do Consello de Seguridade da ONU da apertura dun espazo aéreo en Libia a fin de prover de capacidade loxística aos rebeldes que loitaban contra as forzas de Gadafi, a comunmente denominada “comunidade internacional” adoptou por vez primeira o polémico concepto da Responsabilidade de Protexer. Un concepto que, ironicamente, non foi reproducido nese momento ante a represión das elites sunnitas en Bahrein contra a maioritaria comunidade xiíta, ou actualmente dentro do drama interno que vive Siria.

Libia constituíu, por tanto, a primeira “pedra de toque” de Occidente para tentar nivelar e equilibrar a *Primavera* árabe a favor dos seus intereses. Como sucedera co Iraq de Saddam Hussein entre 1991 e 2003, a caída de Gadafi constituíu unha importancia capital para Occidente que servira de referencia cara outros autócratas incómodos, como o sirio al Asad ou o réxime iraniano, pero que ao mesmo tempo amortecera o efecto das caídas de autócratas beneficiados por Occidente, como Mubarak e Ben Alí.

Pero a Libia post-Gadafi revela igualmente os temores sobre a desestabilización e posibles fracturas políticas e territoriais inseridas no complexo mundo árabe, un exemplo que pode reproducirse na Siria actual. A complexa amalgama de actores involucrados no actualmente gobernante Consello Libio de Transición podería dar curso a unha división nacional en dúas entidades (Cirenaica e Tripolitania) onde o factor enerxético libio está en xogo para os intereses europeos e estadounidenses.

Polo contrario, e aleccionados polo errático exemplo libio, Rusia e China afrontaron na actual crise siria unha frontal ruptura co eixe “atlantista” (EUA, Gran Bretaña e Francia) dentro do Consello de Seguridade da ONU, tentando non reproducir en Siria (aliado militar e comercial de Moscova e Pequín) un escenario similar ao libio. Con todo, o contexto sirio actual semella mais ben reproducir os efectos da guerra civil libanesa acontecida entre 1975 e 1990.

Restan por observar dous actores clave: Israel e Irán, ambos actualmente en estado de máxima alerta ante unha posible guerra en Oriente Próximo polo programa nuclear iraniano. Incapaz de predicir o alcance da *Primavera* árabe, Israel acelera o seu illamento rexional, incluso observando a sensible e aparente perda de aliados xeopolíticos como Turquía e Exipto, e certa sensación de distanciamento por parte dunha administración Obama moito mais pendente das eleccións presidenciais de novembro próximo. Aínda que potenciando o seu poderoso estamento militar, en especial de cara a Irán, Israel pode, por tanto, ser unha “víctima indirecta” dos cambios no mundo árabe.

Finalmente, a presión occidental e israelí cara Irán pode determinar a atomización das demandas de apertura política e democrática espalladas tralo polémico proceso electoral de xuño de 2009 que permitiu a reelección presidencial dun Mahmud Ahmadineyad actualmente caído en desgraza política. Este contexto fortalece o poder da Garda Revolucionaria Islamita e a posible configuración dun pretorianismo militar dentro da República teocrática. Este factor explicaría porqué aparentemente Irán aparece inmóbil ante a Primavera árabe.

A diversidade de cambios no complexo contexto das sociedades árabes seguirá sendo un factor imprescindible dentro dos cambios da política internacional para os próximos anos. Pero a realidade de 2012 supera o apresurado e errático “optimismo” prooccidental manifestado, por exemplo, por De Arístegui. Compre, por tanto, aceptar como máxima a reveladora sentenza de Goytisolo de que, no mundo árabe, “xa nada será como antes”.

(1) GUTIÉRREZ DE TERÁN, Ignacio e ÁLVAREZ-OSSORIO, Ignacio (ed), *Informe sobre las revueltas árabes*, Ediciones del Oriente y del Mediterráneo, Madrid, novembro de 2011.

(2) *Ibid*

(3) Ver o artigo de DAVIS, Mike, “La Primavera encara el invierno”, *New Left Review* en español, Nº 72, xaneiro/febreiro 2012.

Acceso ao artigo orixinal no repositorio web 1998-2012

APARTADO TEMÁTICO GEOGRÁFICOS

África ARQUIVO

IDIOMA

Galego

Date Created

Abril 1, 2012

Meta Fields

Autoria : 3713

Data publicación : 2012-04-01 00:00:00